

TIBOR KOČÍK

SAMIZDATY S POETIKOU KOŠICKÉHO UNDERGROUNDU A „PODZEMIA“

Jedným z akceptabilných prejavov otvoreného, zjavného, netajeného, teda verejného vnímania autora je publikovanie. Vo všeobecnosti sa ním rozumie premyslené konanie na dosiahnutie aktuálnej prezentácie jeho súvekej tvorby v niektorej z etáp vlastného literárneho vývinu. Do roku 1989 takéto čosi nebolo v slovenskom literárnom kontexte ani jednoznačné, ani neproblematické, ani samozrejmé. Pri odpovedi na otázku prečo, vo veľkej miere to môžeme zvažovať, a právom, na politické spojitosti a dejinné súvislosti uvedeného obdobia, pretože v druhej polovici dvadsiateho storočia bola až nadmieru zreteľná tendencia spájať a harmonizovať literárne prejavy s totalitnou ideológiou a z nej vyplývajúcou kultúrnou politikou.

Patológia „normalizácie“

Na začiatku sedemdesiatych rokov sa neformálny nástup mladej literárnej a umeleckej generácie ocitol na istý čas mimo zorný uhol normalizátorov. Bolo to tým, že boli sústredení na „ideovú očistu“ väčšinovej kultúry. Svedčí o tom celý rad postupných krokov pod taktovkou „normalizačnej“ mašinérie a jej hybnej páky, vtedajšieho kultúrneho politika, ministra Válka. Išlo o riešenie kardinálneho problému, a to, ako zasiahnuť podľa sovietskych direktív reformné „elementy“ z radov novinárov, spisovateľov, umelcov...,¹ tvrdými represiami znehybniť spoločnosť a stoj čo stoj dosiahnuť stav spreď roka 1968. Váľkove odkazy umelcom, ako správne „pochopiť“ proces konsolidácie, aby v konečnom dôsledku nepodľahli rezignácii a nerozhodli sa pre odchod do vnútornej emigrácie, alebo inak povedané, do undergroundu či „podzemia“, ale dali prednosť politickej a kultúrnej konformite, sú známe.²

V tomto období začali sa hlásiť o slovo literáti narodení v päťdesiatych rokoch. O slovo sa síce hlásili, no s určitosťou nemali kam sa prihlásiť. Nemali tie „šance“, aké ponúkali šesťdesiate roky. Po zániku časopisu Mladá tvorba v roku 1970 mefistovské „normalizačné“ roky im nepomohli. Priestor na sebarealizáciu bol pre nastupujúcich literátov úzky. Vlastne žiadny.³ Básnici a prozaici, ktorí hneď začerstva sa ocitli v stave permanentného publikačného vákua – ak nepripustíme skutočnosť, že jednou z možností bolo vydávanie samizdatov – boli uvrhnutí do nekonečného čakania v temnotách na spásonosný záblesk úsvitu. Preto podmienky na uverejňovanie hľadali veľmi zložito a ťažko. Zároveň nenachádzali odpovede na mimovoľne kladené otázky, ako literárne, či umelecky prežiť? Ako sa neušpiniť totalitnou mocou, ktorá chcela mať nad každým jednotlivcom kontrolu? Ako nestraťiť pôsobnosť nad sebou samým a neprísť predovšetkým o to najdôležitejšie, identitu? Ako sa vyhnúť režimu, ktorý od autorov vyžadoval jednotný názorový postoj s často bezzásadovou prispôbivosťou? Ako vystúpiť z tohto bludného kruhu?

Komunistické stranícke štruktúry museli priznať, že daný stav si vyžaduje riešenie a je potrebné vytvoriť pre mladú literatúru aspoň akú-takú publikačnú platformu. Ponuka prišla roku 1972⁴ v podobe literárnej rubriky Z najmladšej poézie v 5. čísle Nového slova.⁵ Stala sa východiskovým miestom pre nastupujúcu generáciu básnikov a spisovateľov. Mihálik ako iniciátor jej vzniku, tvorivý pohyb autorov usmerňoval direktívnym tónom počas svojho celého pôsobenia do roku 1977.⁶ Vyžadoval, aby básnici vo svojej tvorbe forsírovali tradicionalizmom poznačené formotvorné princípy. Uznával iba básne vytvorené na základe dokonale zvládnutých tradičných metrických a rýmových tvarov a takú umeleckú výpoveď,

čo sa opiera o aktuálnu ideologickú doktrínu. Výsledkom boli formálne pôsobivé, no obsahovo skoro nič nehovoriace vyprázdnené texty tzv. angažovanej socialistickej poézie, kde „*dominovala aktuálna ideovosť a dôraz na remeselnú stránku písania*“ (Valér Mikula).⁷ Mnohých literárnych adeptov, košických nevynímajúc, takto nastavené podmienky nielenže neoslovili, ale aj znechucovali a vnútorne rozrušovali.

Pomerne dlho predtým, ako totalitný režim utrpel kolaps v osemdesiatom deviatom roku, ukázalo sa, že Mihálikov koncept básnickej školy bol nezdar, ostal iba v zidealizovaných predstavách. Na druhej strane sa potvrdilo, že tvorivá línia autentického, nezdeformovaného autorského gesta nastupujúcich básnikov dokáže koniec koncov nájsť v poézii vlastné smerovanie. Svoju rolu v tom zohrala aj skutočnosť, že bola tu vrstva literárnych adeptov, ktorá sa v priebehu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov pohrdavo stavala k tvorbe oficiálnych literátov. Jasne dávala najavo vlažné postoje ku „školenému spisovateľstvu“ a vo všeobecnosti dosť nevhľadnivo sa správala k tzv. vysokému umeniu. Časť dôvodov tkvela v rôznorodosti východiskových prístupov k poézii, ale tiež v osvojovaní si takých básnických princípov, ktoré so školometstvom, napríklad Mihálikovho typu, nemali, a ani nechceli mať nič spoločné. Týkalo sa to aj časti autorov košického literárneho okruhu.

Do všeobecného obrazu lesku a biedy literárneho, či skôr umeleckého diania tých čias zapadá aj prostredie košického undergroundu.⁸ Od iných zoskupení zatlačených do úzadia sa výraznejšie odlišoval tým, že v ňom neboli intelektuáli zameraní výlučne na oblasť umeleckej tvorby, ale bola to autonómna spoločnosť so silným vedomím spolupatričnosti a osobitým životným štýlom.⁹ „*K jeho základným črtám patrilo provokatívne úsilie o vytváranie vlastnej svojbytnej kultúry zavrhujúcej akýkoľvek kontakt s establishmentom, prezieravý postoj k vládnuceму totalitnému systému a jeho spoločenským hodnotám a odmietanie akéhokoľvek záväzného umeleckého programu. Hodnoty, ktoré sa usiloval vytvárať, tak boli neporovnateľné s tým, čo kultúre vnucovala totalitná politika, ale miestami boli aj ťažko akceptovateľné z pohľadu väčšinovej kultúry vnútri disentu.*“¹⁰ Toto konštatovanie v plnej miere platí na prostredie českého undergroundu, no jeho základný pôdorys sporadicky presvitá ako lazúrové farby aj na obraze košickej undergroundovej scény.

V literárnom prostredí košického undergroundu a rovnako aj „podzemia“ boli trvalo inšpiratívni tzv. francúzski prekliati básnici, osobnosti Beat generation, existencialisti typu A. Camusa či A. Gida, symbolisti a dekadenti (Trakl, Celan...)¹¹ V podstate to bol kultúrny hybrid, ktorý priebežne obohacovali rôzni intelektuálni solitéri, ale aj ďalšie vplyvné mená siahajúce od Hölderlina po Rilkeho. No boli to aj českí a slovenskí básnici ako Deml, Hroboň..., ba aj kontroverzný Válek, ktorého tvorbu undergroundoví autori zo svojho zreteľa vylúčili, avšak medzi autormi „podzemia“ jeho poézia rezonovala.

Od zárodku undergroundu po vyzreté duchovné idey

Na prelome 70. a 80. rokov v košickom undergroundovom prostredí figurovalo zoskupenie pod pôvodným názvom Lesní speváci, neskôr The Nace. Tento „neviditeľný okruh“ literatúry, výtvarného umenia a hudby tvorila skupina okolo Marcela Strýka, ktorý sa svojím „antielitárstvom“ ostentatívne vymedzil voči politickému a kultúrnemu establishmentu. V rokoch 1977 – 1985 zoskupenie vydalo najmenej šesť samizdatov (ráta sa ich okolo poldruha desiatky).

V roku 1977 vyšiel samizdat **The Nace**, roku 1980 **Trinásta komnata**, **Hudba a Nace**, roku 1983 **Nacelle** – výber z veršov Nace 1983, roku 1984 **Nacelle**, roku 1985 **Lesní speváci II**. Explicitne uvedení autori sú v čísle 3: Marcel Strýko, v čísle 4: Miroslav Bakoš, Konštantín

Fecurka, Alena Grochová, Erik, Groch, Zuzana Kuzmová, Ivan Jurčišin, Ondrej Jurín, Marcel Strýko, v čísle 5: Konštantín Fecurka, Erik, Groch, Zuzana Kuzmová, Ivan Jurčišin, Ondrej Jurín, Štefan Lazorišák, Marcel Strýko, v čísle 6: Marcel Strýko.¹² Najvýraznejšou básnickou postavou zoskupenia, čo ukázal autorský vývin samotných členov, bol Erik Groch.

O tom, nakoľko otvorene jeho členovia gravitovali k verejnému protestu proti totalitným formám útlaku, aká bola ich dôraznosť, prudkosť a sila, prípadne, aké boli ich vlastné verejné prejavy, ktoré establishment viedli k destabilizácii a priamej deštrukcii, sa občas ešte živo diskutuje, no zväčša sú to iba apartné reči. Z pohľadu košického literárneho a umeleckého diania tých čias, autori síce tvorili bez povestného náhubku, no aj bez povestného štekotu. V undergroundovom spoločenstve našli to, čo bolo prirodzené a tvorivé. No prínosné pre nich bolo aj to, že bolo tu autorské zázemie, ktoré ich vzájomne spájalo v pocite spolupatričnosti, nefalšovanej tolerancie, ale aj vedomia toho, že sa tu vytvára niečo nové – predovšetkým niečo originálne, čosi bezvýhradne vlastné.

Ak sa bližšie pozrieme na samizdaty tohto undergroundového spoločenstva, na prvý pohľad ide o dosť nesúrodé texty najrôznejších poetík. Poetická tvorba svojou dikciou smeruje ku konkrétnosti, neartistnosti, zrozumiteľnosti. V básnických opusoch sa objavujú kritické narážky voči industriálnej spoločnosti, v ktorej rozhodujúcu úlohu zohráva konzum, „znormalizovaný“ svet podvodov a klamstiev, keď už aj najmladšia generácia je poznačená rozpadom hodnôt. Autori odmietajú pechorenie sa za úspechom či popieranie všetkých foriem tabu. Priamočiarosť básnického slova sa čoraz častejšie spája so snahou o formulácie nadčasových filozofických otázok.

Typickou črtou básnickej kreativity je hra s jazykom a významovými nuansami slova. Hravosť s presahom do experimentálnych podôb veľakrát nadobúda najrôznejšie podoby, od tých štýlovo i štylisticky tzv. nízkych až po „vysoké“. Vo všeobecnosti sa básne vedome vymedzujú voči tradičnej predstave o poézii a lyrike pohrávaním sa s tvarom básne a mnohoznačnosťami slova. V neskorších vydaniach, v rokoch 1983 – 1984, básnické texty rozrušujú jazykové konvencie, opierajú sa o hravé porušovanie stereotypov (E. Groch,...), myšlienkový rozmer veršov utvára napätie medzi metaforikou a banalitou výrazu, majú výraz silnej situačnej reflexie s túžbou prepojiť duchovný stav s vnútorným prežívaním skutočnosti (A. Grochová). Autori využívajú kontrast medzi tzv. hlbokými myšlienkovými konštruktmi, voči ktorým do protikladu stavajú meditatívnosť, mystiku, ale tiež vtip, iróniu, sarkazmus (K. Fecurko, E. Groch, Š. Lazorišák, M. Strýko,...). Prítomné sú aj texty a fragmenty ako reflexie z bežne prežívanej reality, neraz s voľbou viacvýznamových slov, pričom spôsob vyjadrovania a významový dôraz naráža na beatnické či ginsbergovské gesto (V. Jurín, M. Strýko,...). Kultivovaný, meditatívny výraz reprezentuje poézia Z. Kuzmovej. Jej básne v próze so snovou atmosférou korešpondujú s utopickými „podzemnými“ náladami.¹³ Tematické rozpätie viacerých textov je implicitným dokladom toho, že poézia tohto undergroundového spoločenstva sa autorsky orientovala na kresťanské, no aj iné náboženské či duchovné idey, prípadne si hľadala cestu k týmto ideám od agnosticky orientovaných názorov po bezprostredné poznanie duchovných princípov (E. Groch, Š. Lazorišák, M. Strýko, ...).

„Podzemie“ v bludiskách normalizácie

Pravda, nie každý sa dokázal identifikovať s undergroundom – jeho estetickými, ideovými a hodnotovými preferenciami a vyznávať ho ako životný štýl. Z viacerých dôvodov. Túto komunitu, vymaňujúcu sa svojím uspoobením a charakterom z bežného konvenčného prúdu, buď odmietal, nechápal, o takejto štruktúre nevedel, alebo vedieť nechcel, poprípade

sa na vlne undergroundu chcel iba na istý čas zviest'. Underground sa stal pre niektorých akýmsi druhom dočasného výstrelku, módou, v zmysle – byť „anti“, dnes fičí. Spôsobom života a tvorbou boli pomerne vzdialení komunitnému štýlu aj výrazovému konceptu undergroundu. No na druhej strane nepodľahli dobovej literárnej, resp. básnickej konformite. To, čo vnucovala vtedajšia umelecko-tvorivá doktrína, aj to, že podľa nej sa „merala“ (posudzovala) umelecká kvalita, bolo pre autorov, ktorí mohli síce pôsobiť, no iba neoficiálne, neverejne, skryte – de facto „v podzemí“, neakceptovateľné.

„Podzemnú“ samizdatovú tvorbu košických začínajúcich literátov, ktorí v období „normalizácie“ odmietali publikovať v oficiálnych periodikách, treba vnímať ako kontrapunkt k undergroundovej tvorbe. Ignorovali napríklad spomínanú publikačnú platformu pre začínajúcich autorov, literárnu rubriku Nového slova pre ideové rozpory, ale aj z dôvodu, že ich neuspokojovalo estetické ani etické vedomie štátom riadeného umenia. Takto reagovali jednak na vtedajšiu prax – manipulácie rôzneho druhu, rafinované zásahy cenzúrnej povahy, odsudky, a jednak sa usilovali vymedziť voči svetu buď duchovnou (kresťanskou), buď kritickou (občianskou) pozíciou. Frustráciu z nemožnosti slobodne tvoriť a publikovať, tento neuhasiteľný smäd kompenzovali (sublimovali) únikom do umeleckej tvorby „v podzemí“, prípadne investíciou do osobného rastu, s cieľom dosiahnuť prijateľné a vyhovujúce vzdelanie.

Navzdory neprajným podmienkam mladí autori hľadali vlastné riešenia. Tvorivé a publikačné zázemie našli v samizdatoch aj za cenu zmierenia sa s faktom, že budú tvoriť bez širšieho čitateľského publika, a to pre veľmi obmedzený a úzky okruh priateľov či kamarátov. A zároveň s vedomím, že knižne nebudú publikovať nikdy. V decembri 1973 autor tejto štúdie spoločne s dvoma literárnymi spolupútnikmi (A. Struhár, J. Z. – na uverejnenie mena nebol poskytnutý informovaný súhlas) založil samizdatový štvrťročník **Smetisko**. Bol vydávaný v počte 5 exemplárov vo formáte A5, ilustrovaný grafickými dielami vytvorenými technikou suchej ihly. Vychádzal v rozpätí rokov 1973 – 1975 sprvu so štvrťročnou, neskôr s polročnou periodicitou, v rozsahu do 50 strán vyšlo asi 5 – 6 čísel.

Neskôr, roku 1978, Smetisko nahradil druhý samizdat **Denníkové záznamy**.¹⁴ Z tohto projektu boli realizované dve čísla. Tu treba nehrdinsky priznať, že tieto samizdatové iniciatívy nemali politický charakter, išlo skôr o impresívne sebaujadrenie, literárne prezentovanie vnútorného, rezignovaného pocitu začínajúcich básnikov, ktorý vyplynul z atmosféry „normalizačnej“ mizérie ako tichá odpoveď na intoleranciu režimu voči slobodnému, nezávislému básnickému prejavu.

Zoskupenie autorov okolo Smetiska, resp. Denníkových záznamov nemožno vnímať ako undergroundové, ale skôr ako „podzemné“ vystúpenie. Od jadra budúceho „undregroundového vydania“ sa odlišovali generačne, životným štýlom, charakterom tvorby, formálnym vzdelaním (programovo usilovali o univerzitné či iné akademické vzdelanie), aktuálnosťou (kým „podzemné“ iniciatívy sa začali rozvíjať koncom roka 1973, tak ich undergroundový náprotivok rozvinul aktivity na prelome 70. a 80. rokov).

Podstatnou súčasťou sebaujadrenia básnikov „z podzemia“ boli básnické texty s denníkovo ladenou poéziou (A. Struhár,...), verše so svojbytnou lyrikou (J. Z.,...), texty reflektujúce reálne výjavy ľudskej každodennosti, šed' všedného dňa s neiluzívnym obsahom (Ľ. Tkáčik,...). V nezachovaných číslach Smetiska sa dalo nájsť čokoľvek: denníkové úprimné spovede, samolúbe blasfémie, megalomanské štylizácie, stravovací denník, ironické parafrázy (T. Kočík, A. Struhár, J. Z.,...). Poetika básní publikovaných v Smetisku sa posunula

od subtílnejších polôh, ako sebazničujúci pohľad do „vlastného vnútrozemia“, chaos hodnôt, priznania ľudskej viny (T. Kočík,...), až k filozofujúcim v Denníkových záznamoch (postihnutie rozporov existencie a bytia, pocity úzkosti z prežitých tráum – A. Struhár,...).

Absenciu publikačných možností pre mladú literatúru nahrádzali aj literárne kluby, ktoré ako špecifický slovenský fenomén prispeli k zaujímavému, no typickému javu, a to, že zo začínajúcich literátov vytoplali ambiciózných, často nesebakritických autorov, ktorých jedinou ašpiráciou bolo vydať knižku à tout prix. Nastalo obdobie metastatického plodenia básnických zbierok, ale aj literárnych súťaží, čoho výsledkom je hyperinflácia poézie. Ale to je už iná kapitola.¹⁵

Záver

Z dnešného pohľadu sa môže zdať, že košické literárne zoskupenia (undergroundové, podzemné, klubové) predstavovali nástup uzavretej skupiny. No nebolo to tak. Nemožno hovoriť o výlučnosti jedného či druhého zoskupenia. Ani jedno z nich nemalo na literárnych adeptov zásadný integrujúci vplyv. Išlo o autorov rôzneho veku, rôznej kvality tvorby, vzdelania, svetonázoru, filozofického zmysľania. V undergroundovom zoskupení rezonovala otvorenejšia reakcia voči rôznym formám útlaku, „v podzemí“ a kluboch, prípadne v neuzavretých spoločenstvách sa adepti stretávali viac-menej pre pocit spolupatričnosti, vedomie autorskej spolunáležitosti, pre nevyhnutnosť vzájomnej autorskej konfrontácie. Tí, ktorí sa v našej literatúre etablovali ešte pred Novembrom '89, alebo v poslednej dekáde uplynulého storočia (B. Krasnovský, J. Urban, J. Bodnárová, L. Tkáčik, K. Pém, E. Groch, M. Vlado, D. Stano, T. Kočík), odporovali oficiálnym predstavám, čo poézia je a čo nie je. Medzi nich ako nositeľov výraznejších básnických či intelektuálnych hodnôt prenikli prvky liberalizmu vplyvom slobodného reagovania na aktuálne básnické aj mimoliterárne podnety. Tak došlo v ich tvorbe nielen k tvorivému posunu, ale aj k deštruovaniu hierarchie hodnôt poznačených ideológiou totalitného režimu. Ako autori rozrušovali najmä úzke medze básnictva poznačené tradicionalizmom a ideológiou tzv. socialistického angažovaného umenia, vďaka čomu sa vymanili z provinčného nazerania na literatúru, pričom dovtedy šedé literárne prostredie Košíc zaznamenalo živší literárny pohyb. Každé z literárnych spoločenstiev predstavovalo zložitý, širokospektrálny organizmus a malo svoj osobitý podiel na utváraní predprevratovej i poprevratovej literárnej scény v Košiciach.

(Text bol prezentovaný na medzinárodnej vedeckej konferencii DEŇ SAMIZDATU – NECENZUROVANÁ TLAČ PRED NOVEMBROM 1989, ktorú usporiadal Ústav pamäti národa, samizdat.sk a Univerzitná knižnica v Bratislave dňa 12. 10. 2018.)

Poznámky

¹ Od mája 1969 do januára 1970 boli zo všetkých postov odstraňovaní reformní komunisti. „Odchod zo strany bol často sprevádzaný stratou zamestnania alebo iným druhom občianskej perzekúcie. Na pokoji však neboli ponechaní ani aktívni nestraniční. Zamestnanci škôl, podnikov či ústavov boli nútení vyplňať rôzne dotazníky. Zvlášť kruto boli postihnutí pracovníci v masovokomunikačných prostriedkoch.“

In: FIOROVANTIOVÁ, S. 2018. *Prvé roky normalizácie*. [online]. [cit. 2018-8-21]. URL: <http://sjs.fsvucm.sk/Articles/04_1_3.pdf>.

² Stačí si prečítať Váľkove články, úvahy, polemiky, diskusné príspevky a iné state, ktoré vyšli v knižnom výbere z jeho dvadsaťročného pôsobenia, od roku 1969 ako ministra kultúry, či už z pohľadu rešpektovania leninských princípov alebo ofenzívnej ideologickej práce, či iných podobných aspektov pod názvom *O literatúre a kultúre v zostavovateľskej úlohe* S. Šmatláka (Slovenský spisovateľ, edícia Horizonty, Bratislava 1979).

³ Niektoré skupiny spisovateľov a umelcov začali programovo vytvárať priestor na svoju činnosť už roku 1973. Postupne najväčší vplyv získala kultúrna a umelecká opozícia. V jej popredí boli disidentskí spisovatelia, ktorí sa najskôr aktivizovali v Čechách, kde vznikali aj prvé samizdaty. V Prahe a Ostrave sa organizovali literárne „večírky“. Čítačiek sa zúčastňovali aj slovenskí spisovatelia (Tatarka, Kadlečík a i.). V bratislavskom podzemí aktívne pôsobil Ján Budaj v okruhu básnickej skupiny Degenerovaná generácia. V poslednej tretine 70. rokov sa už ako Dočasná spoločnosť intenzívneho prežívania napojila na aktuálnu výtvarnú scénu i neoavantgardu generácie 60. rokov. In: KERATOVÁ, M. 2016. *Pracovná pamäť working memory: Ján Budaj & Dočasná spoločnosť intenzívneho prežívania*. Kurátorský text k výstave. Otvorenie: 9. júna 2015 o 18:00 hod. Miesto: tranzit.sk, Beskydská 12, Bratislava. In: [online]. [cit. 2016-06-13]. URL: <<http://sk.tranzit.org/sk/vystava/0/2015-06-09/pracovn-pam-working-memory-jn-budaj-doasn-spolonos-intenzvneho-prevania>>.

⁴ Bolo to v roku konania pamätného II. zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov (r. 1972), na ktorom bolo vylúčených 48 slovesných umelcov a za predsedu Zväzu bol zvolený Andrej Plávka.

⁵ Literárna rubrika aj keď v zásade prešla dvomi etapami vývinu (v rokoch 1972 – 1977 to bola literárna rubrika Z najmladšej poézie Nového slova; v rokoch 1978 – 1983 ako mesačná príloha týždenníka Nové slovo pod názvom Nové slovo mladých), mala charakter provizória, ktorým sa účelovo prikryla publikačná diera. Poldruha desaťročia sľubovaný časopis pre mladú literatúru a umenie začal vychádzať roku 1988 pod rovnomenným názvom Váľkovej prvotiny Dotyky. Nešlo len o symboliku, ale bol tu aj ten asociačný moment, že kým vydanie básnickej zbierky Dotyky symbolizoval návrat slovenskej poézie zo slepej uličky schematizmu päťdesiatych rokov, tak časopis Dotyky symbolizoval návrat mladej literatúry a umenia zo slepej uličky „normalizácie“. In: KOČÍK, T. 2005. *Pristrihnuté krídla. Pohľad na básnickú topografiu metropoly východného Slovenska poslednej štvrtiny uplynulého storočia*. Košice: Slovenský rozhlas, štúdio Košice. 2005. Rozhlasové pásmo o literárnom priestore Košíc. Redakčne pripravil Radoslav Passia. Réžia Peter Vilhan.

⁶ „Rozporuplná postava kultúrneho a literárneho diania druhej polovice dvadsiateho storočia na Slovensku, Vojtech Mihálik, ktorý vo viacerých aspektoch – kladných i záporných – zasahoval dlhé obdobie do kultúrneho diania a svojimi stanoviskami ovplyvnil aj vývin slovenskej poézie (ako jeden z hlavných iniciátorov vzniku literárnych príloh Nového slova), bol básnikom, publicistom, prekladateľom a zastával tiež vysoké štátne funkcie. Vo svojom snažení formovania nastupujúcej generácie básnikov na úkor individuálneho príspevku však, s odstupom času a objektivnosťou nazerania nebol úspešný a jeho úsilie nahradiť novou, 'správnou' generáciou oddanou ideologickým požiadavkám generáciu autorov rokov šesťdesiatych, ostalo v zásade nenaplnené.“ In: PAVLIGOVÁ, M. *Literatúra a sociálny stereotyp v kontexte 70. rokov 20. storočia – Nové slovo mladých vs. otvorená perspektíva*. ČLOVĚK – Časopis pro humanitní a společenské vědy, č. 25 (8. 6. 2012), s. 8.

⁷ MIKULA, V. a kol.: 1999. *Slovník slovenských spisovatelův*. Praha: Libri, 1999, s. 332.

⁸ *Underground* je anglické slovo a znamená podzemie. Český teoretik umenia Ivan Martin Jirous, nazývaný aj undergroundový guru, charakterizoval underground takto: „*Underground není vázán na určitý umělecký směr nebo styl, přestože například v hudbě se projevuje převážně rockovou formou. Underground je duchovní pozice intelektuálů a umělců, kteří se vědomě kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí. Je to hnutí, které pracuje převážně s uměleckými prostředky, ale jehož představitelé si uvědomují, že umění není a nemá být konečným cílem snažení umělců. [...] Stručně řečeno, underground je aktivita umělců a intelektuálů, jejichž dílo je nepřijatelné pro establishment, a kteří v této nepřijatelnosti nejsou trpni a pasivní, ale snaží se svým dílem a svým postojem o destrukci establishmentu.*“ In: [online]. [cit. 2013-02-24]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Underground>>.

⁹ Členovia undergroundového „razenia“ sa od svojich spolupútnikov kráčajúcich v „podzemnom“ bludisku totality líšili v tom, že jadro ich spoločenstva tvorili ľudia bez formálneho, sporadicky aj bez stredoškolského vzdelania, celkovo absentovalo akademické vzdelanie.

¹⁰ In: *Společenství a poetika undergroundu*, s. 282 – 283. [online]. [cit. 2018-10-4]. URL: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/dejiny/dcl_1945-1989/IV/spole%4%8Denstv%C3%AD%20a%20poetika.pdf>.

¹¹ „...nielen poéziou sme boli živí, čítali sme aj Ladislava Klímu, Egona Bondyho, ruských spisovateľov, Orwella, Lao c'eho a množstvo ďalších inšpiratívnych autorov“ (Jozef Furman, undergroundový spolupútnik Marcela Strýka).

¹² Pre potreby tejto štúdie boli poskytnuté zo súkromného archívu Jozefa Furmana originálne výtlačky týchto samizdatov: **The Nace** (1977), **Trinásta komnata** (1980), **Hudba a Nace** (1980), **Nacelle** – výber z veršov Nace (1983), **Nacelle** (1984), **Lesní speváci II** (1985).

Samizdat č. 1: Názov: **THE NACE** Podtitul: Texty Autori: neuvedení Signatúra: žiadna Identifikácia autora: neidentifikované Rok vydania: 1977 Ročník: neuvedený Číslo: neuvedené Ilustrácie: žiadne Miesto vydania: neuvedené Formát: netypický formát A5 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 12 Počet strán: 24 Počet skenovaných strán: 13 Tlač: písací stroj Nepaginované Väzba: zopnutie so spínacím strojčekom

Samizdat č. 2: Názov: **Trinásta komnata** Podtitul: žiadny Autori: neuvedení Signatúra: Marcévrk Identifikácia autora: Marcel Strýko Rok vydania: 1980 Ročník: neuvedený Číslo: 4 Ilustrácie: žiadne Miesto vydania: Košice Formát: A4 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 21 Počet strán: 20 Počet skenovaných strán: 5 Tlač: písací stroj Nepaginované Väzba: fascikel

Samizdat č. 3: Názov: **Hudba a NACE** Podtitul: bez Autori: neuvedení Signatúra: Marcévrk Identifikácia autora: Marcel Strýko Rok vydania: 1980 Ročník: neuvedený Číslo: neuvedené Ilustrácie: žiadne Miesto vydania: Košice Formát: A4 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 2 Počet strán: 2 Počet skenovaných strán: 2 Tlač: písací stroj Nepaginované Väzba: zopnuté listy

Samizdat č. 4: Názov: **NACELLE** Podtitul: (Výber z veršov NACE 1983) Autori publikovali v poradí: Miroslav Bakoš, Konštantín Fecurka, Alena Grochová, Erik, Groch, Zuzana Kuzmová, Ivan Jurčišin, Ondrej Jurín, Marcel Strýko Signatúra: žiadna Identifikácia autora: osem vyššie uvedených autorov Rok vydania: 1983 Ročník: neuvedený Číslo: neuvedené Ilustrácie: žiadne Miesto vydania: neuvedené Počet výtlačkov: neznámy Formát: A5 Počet listov: 28 Počet strán: 56 Počet skenovaných strán: 32 Tlač: písací stroj Paginované od s. 4 po s. 50 Väzba: zopnutie so spínacím strojčekom

¹³ **Samizdat č. 5:** Názov: **NACELLE** Podtitul: bez Autori publikovali v poradí: Konštantín Fecurka, Erik, Groch, Zuzana Kuzmová, Ivan Jurčišin, Ondrej Jurín, Štefan Lazorišák, Marcel Strýko Signatúra: žiadna Identifikácia autora: sedem vyššie uvedených autorov Rok vydania: 1984 Ročník: neuvedený Číslo: neuvedené Miesto vydania: Košice Ilustrácie: žiadne Formát: A5 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 25 Počet strán: 50 Počet skenovaných strán: 32 Tlač: písací stroj Nepaginované Väzba: zopnutie so spínacím strojčekom

Samizdat č. 6: Názov: **LESNÍ SPEVÁCI II.** Podtitul: bez Autor: František Fiala Signácia: žiadna Identifikácia autora: Marcel Strýko Rok vydania: 1985 Ročník: neuvedený Číslo: neuvedené Ilustrácie: žiadne Miesto vydania: Košice Formát: A4 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 1 Počet strán: 1 Počet skenovaných strán: 1 Tlač: písací stroj Nepaginované Väzba: voľný list

¹⁴ **Samizdat č. 1:** Názov: **DENNÍKOVÉ ZÁZNAMY I** Podtitul: žiadny Autori: Ľubomír Tkáčik, Anton Struhár, jeden z autorov neposkytol informovaný súhlas Signatúra: Ľ. T.; t. s. s.; j. z. Identifikácia autora: Ľubomír Tkáčik (Ľ. T.); Anton Struhár (t. s. s.), jeden z autorov neposkytol informovaný súhlas Rok vydania: 1978 Ročník: neuvedený Číslo: 1 Ilustrácie: 4 Autor ilustrácie č. 1: neuvedený Autor ilustrácií č. 2 – 4: t. s. s. (Anton Struhár) Miesto vydania: neuvedené Formát: A4 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 20 Počet strán: 20 Počet skenovaných strán: 20 Tlač: elektrický písací stroj Nepaginované Väzba: rýchloviazač

Samizdat č. 2: Názov: **DENNÍKOVÉ ZÁZNAMY II** Podtitul: žiadny Autori: Tibor Kočík, Anton Struhár, jeden z autorov neposkytol informovaný súhlas Signatúra: žiadna Identifikácia autora: dvaja vyššie uvedení autori Rok vydania: 1978 Ročník: neuvedený Číslo: 2 Ilustrácie: 4 Autor ilustrácie č. 1: neuvedený Autor ilustrácií č. 2 – 4: Tibor Kočík Miesto vydania: neuvedené Formát: A4 Počet výtlačkov: neznámy Počet listov: 24 Počet strán: 24 Počet skenovaných strán: 24 Tlač: elektrický písací stroj Nepaginované Väzba: rýchloviazač

¹⁵ (Pozri: KOČÍK, Tibor: 2013. *Básnici zo second city*. Bratislava: Slovenské pohľady, 2013, roč. IV.+129, č. 7-8, s. 207.)

Použitá literatúra

- 1/ KOČÍK, T. 2005. *Pristrihnuté krídla. Pohľad na básnickú topografiu metropoly východného Slovenska poslednej štvrtiny uplynulého storočia*. Košice: Slovenský rozhlas, štúdio Košice. 2005. Rozhlasové pásmo o literárnom priestore Košíc. Redakčne pripravil Radoslav Passia. Réžia Peter Vilhan.
- 2/ KOČÍK, T. 2013. *Básnici zo second city*. Bratislava: Slovenské pohľady, 2013, roč. IV.+129, č. 7-8. 320 s.
- 3/ MIKULA, V. a kol.: 1999. *Slovník slovenských spisovateľov*. Praha: Libri, 1999. 526 s. ISBN 80-85983-56-7
- 4/ PAVLIGOVÁ, M. *Literatúra a sociálny stereotyp v kontexte 70. rokov 20. storočia – Nové slovo mladých vs. otvorená perspektíva*. ČLOVĚK – Časopis pro humanitní a společenské vědy, č. 25 (8. 2012). 13 s.
- 5/ VÁLEK, M. 1979. *O literatúre a kultúre*. Zostavil Stanislav Šmatlák. Bratislava: Slovenský spisovateľ, edícia Horizonty, zväzok 46, 1979. 316 s.

Internetové zdroje

- 1/ FIOROVANTIOVÁ, S. 2018. *Prvé roky normalizácie*. [online]. [cit. 2018-8-21]. URL:
- 2/ KERATOVÁ, M. 2016. *Pracovná pamäť working memory: Ján Budaj & Dočasná spoločnosť intenzívneho prežívania*. Kurátorský text k výstave. Otvorenie: 9. júna 2015 o 18:00 hod. Miesto: tranzit.sk, Beskydská 12, 811 05 Bratislava. [online]. [cit. 2016-06-13]. URL: <<http://sk.tranzit.org/sk/vystava/0/2015-06-09/pracovn-pam-working-memory-jn-budaj-doasn-spolonos-intenzvneho-prevania>>.
- 3/ SPOLEČENSTVÍ A POETIKA UNDERGROUNDU. In: [online]. [cit. 2018-10-4]. URL: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/dejiny/dcl_1945-1989/IV/spole%C4%8Denstv%C3%AD%20a%20poetika.pdf>.
- 4/ UNDERGROUND. In: [online]. [cit. 2013-02-24]. URL: <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Underground>>.